

ORTADOĞU'DA ÜÇ KUTUPLU YAPI VE TÜRKİYE

DR. MUSTAFA YETİM

Uzman ORSAM

“

Arap Ayaklanmaları ile bölgede güç-etki kapasitesini artıran Türkiye'nin Katar ile geliştirdiği ittifak ilişkileri bölgedeki sosyo-politik gelişmelere önemli oranda etki etmiştir. Bu çerçevede bölgede ortaya çıkan yeni düzenin irdelenmesi sonraki süreçte yaşanması ihtimal gelişmelerin anlaşılma ihtimalini artırmaktadır.

”

Arap Ayaklanmaları süreci sonrasında önemli değişimlerin yaşandığı bir alan da bölgesel sistemin dönüşüme uğramasıdır. Soğuk Savaş sonrasında genel itibarıyla İran-Suudi Arabistan arasında şekillenen bölgesel güç mücadelesinin sonraki süreçte üç kutuplu bir yapıyı andırmaya başladığı söylenebilir. Bu çerçevede Arap Ayaklanmaları ile bölgede güç-etki kapasitesini artıran Türkiye'nin, Katar ile geliştirdiği ittifak ilişkileri bölgedeki sosyo-politik gelişmelere önemli

oranda etki etmiştir. Bu çerçevede bölgede ortaya çıkan yeni düzenin irdelenmesi sonraki süreçte yaşanması muhtemel gelişmelerin anlaşılma ihtimalini artırmaktadır.

BÖLGESEL YAPININ ZAMAN İÇERİSİNDEKİ DÖNÜŞÜMÜ

Soğuk Savaş sürecinin önemli kısmında yani kabaca 1953-1970 arasında Cemal Abdünnasır öncülüğünde Mısır, seküler Arap milliyetçisi söylem benimseyerek ve Batı-ABD karşıtı politikalar geliştirerek bölgede bu yöndeki hareketlere ve aktörlere destek vermiştir. Bu söylemin karşısında ise geleneksel olarak revizyonist hareketlere mesafeli tutum sergileyen ve statükocu politikalar benimseyen Suudi Arabistan'ın Nasır karşıtı cephenin öncülüğünü üstlendiği

yılına kadar süren Arap-İsrail savaşları, özel olarak Filistin-İsrail çatışmasında ve dahası Türkiye'nin Ortadoğu yöneliminde söz konusu çekişmelerin etkisi görülmüştür.

“

Uzun dönem Nasırcı revizyonizmden endişelenen Suudi Arabistan, bu defa Körfez bölgesinde askerî, siyasi, nüfus ve coğrafi açıdan oldukça güçlü bir aktör olan İran'ın, Şii-İslamcı çerçevedeki devrim çağrılarına rejim güvenliğini tehdit eden bir unsur olarak yaklaşmıştır.

”

görülmüştür. Bu süreç boyunca 1950'li ve 60'lı yıllarda Irak-Suriye'de sosyalist-Arap milliyetçisi rejimler iktidara gelirken Libya'da 1969'da İslamcı sosyalizm olarak tanımlanan Muammer Kaddafi rejimi ortaya çıkmıştır. Bu rejimlerin; Lübnan, Yemen ve bölgedeki diğer ülkelerdeki bazı hareketlerin Nasırcı söylemde vücut bulan Arap milliyetçisi ve sosyalist ideolojilerden etkilendiğini düşündüğümüzde bölgedeki Soğuk Savaş süreci belirli süre bu ideolojik-siyasi ve askerî kampaşma çerçevesinde şekillenmiştir.

Bölgedeki sosyo-politik gelişmeleri belirleyen söz konusu bölgesel kampaşmada İran ile Suudi Arabistan ise Batı ve ABD'nin geleneksel müttefikleri olarak bölgede sosyalist ve Arap milliyetçisi temelindeki revizyonizmin karşısında olmuştur. Soğuk Savaş sürecindeki Yemen iç savaşı (1962-1970), Ürdün-Lübnan'da 1950'li yılların sonuna doğru meydana gelen siyasi-sosyal krizler, 1973

Genel hatlarını ifade edebileceğimiz bu yapının 1979'daki devrim sonrasında farklı bir tarafa evrildiği anlaşılmaktadır. İran Devrimi sonrasında bu defa İran bölgedeki revizyonist kampın öncülüğünü üstlenirken karşı blokta ise geleneksel bir aktör bulunmaktaydı. Uzun dönem Nasırcı revizyonizmden endişelenen Suudi Arabistan, bu defa Körfez bölgesinde askerî, siyasi, nüfus ve coğrafi açıdan oldukça güçlü bir aktör olan İran'ın, Şii-İslamcı çerçevedeki devrim çağrılarını rejim güvenliğini tehdit eden bir unsur olarak yaklaşmıştır.

İran'ın Ayetullah Humeyni döneminde radikal şekilde devrim çağrısı yapması ve bölgedeki Suriye gibi diğer revizyonist aktörler ile “Direniş Cephesi” oluşturduğunu savunması, Suudi Arabistan öncülüğündeki Körfez'deki bazı ülkelerin siyasi, askerî ve ekonomik olarak iş birliğini yoğunlaştırmasını beraberinde getirmiştir. Bu süreç sonrasında Suudi Arabistan, Kör-

fez'in diğer küçük ülkeleri ile Körfez İşbirliği Konseyini (KİK) kurarak hem bölgede İran ile Irak gibi farklı ideolojilere sahip olan revizyonist aktörleri dengelemeyi hem de içerde yani Körfez bölgesindeki başat pozisyonunu sağlamlaştırmayı amaçlamıştır. Böylece Soğuk Savaş süreci sonrasında da etkisi bariz olan, Arap Ayaklanmaları sürecine kadar bölgenin iki kutuplu olarak yorumlanmasına yol açan ve mezhepsel söylemlerin zaman zaman öncelendiği İran-Suudi Arabistan geleneksel güç mücadelesi yoğunlaşmıştır. Bu süreç esnasında Riyad, Tahran'ın kendi ülkesi de dâhil bölgedeki Şii nüfus üzerinden bölgeye rejim ihracı peşinde koştuğunu savunarak "Şii Hilali" söylemini temel tehdit parametresi olarak kullanmış ve Batı-ABD ile Suudi Arabistan öncülüğündeki Körfez ülkeleri ittifak ilişkilerini yoğunlaştırmıştır.

ARAP AYAKLANMALARI İLE DÖNÜŞEN BÖLGESEL YAPI VE TÜRKİYE'NİN PEKİŞEN BÖLGESEL KONUMU

Farklı açılardan bölgesel gelişmeleri etkileyen Arap Ayaklanmaları süreci, bölgede uzun dönemdir İran ile Suudi Arabistan'ın temel aktörler olarak yer aldığı iki kutuplu yapının da belirli oranda evrilmesini sağlamıştır. Bu geleneksel rekabet varlığını sürdürmesine rağmen bölgedeki gelişmeleri şekillendirme kapasitesine sahip alternatif bir ittifak ilişkisinin ortaya çıktığı bu süreç sonrasında daha net bir şekilde fark edilmiştir. Bu bağlamda bölge ile ilişkilerini uzun dönem mesafeli tutan ve yoğun olarak Irak, Suriye, İran ve sınırlı olarak diğer bölge ülkeleri ile te-

maslar gerçekleştiren Türkiye'nin 2000'li yıllardan itibaren öncelikle ekonomi, kültür ve turizm gibi "yumuşak güç" unsurları ile sonrasında ise "sert güç" unsurları ile bölgedeki pozisyonunu tahkim etmeye başladığı görülmüştür.

“
Arap Ayaklanmaları süreci ve dahası 2013'te Mısır'daki askerî darbe sürecine kadar "yumuşak güç" vurgusu ile bölgede "ilham kaynağı" olarak tanımlanan ve bu süreçte önemli oranda benzer bölgesel yaklaşım sergileyen Katar ile kapsamlı ilişkiler geliştiren Türkiye, bölgede güvenlik kaygılarının yoğunlaşması sonrasında da etkili aktör olarak yer almaya devam etmiştir.

”
Arap Ayaklanmaları süreci ve dahası 2013'te Mısır'daki askerî darbe sürecine kadar "yumuşak güç" vurgusu ile bölgede "ilham kaynağı" olarak tanımlanan ve bu süreçte önemli oranda benzer bölgesel yaklaşım sergileyen Katar ile kapsamlı ilişkiler geliştiren Türkiye, bölgede güvenlik kaygılarının yoğunlaşması sonrasında da etkili aktör olarak yer almaya devam etmiştir. Dolayısıyla bu durum Türkiye'nin bölgede merkezî rol oynama arayışının geçici ve sadece yumuşak güç unsurları ile sınırlı olmadığını göstermiş ve bölgedeki reform-demokratikleşme sürecine sahip çıkan Türkiye-Katar ittifakı karşılaştıkları bölgesel meydan okumalar karşısında sahip oldukları araçları kullanmaktan ve ittifaklarını güçlendirmekten çekin-

memişlerdir. Özellikle Mısır'da Türkiye-Katar ittifakının desteklediği Muhammed Mursi iktidarının askerî darbe sonrasında devrilmesi Ankara-Doha ittifakının geleceğine ilişkin soru işaretlerini ortaya çıkarsa da söz konusu ittifak, bu süreç sonrasında 2017'de patlak veren ve Katar'ın Riyad-Abu Dabi tarafından "cezalandırılması" nı amaçlayan abluka sürecinden de başarı ile çıkmıştır. Dolayısı ile yaşanan bu krizler neticesinden ittifak ilişkileri için gerekli olan askerî boyutu da güçlendiren ve bölgede üçüncü bloku andıran Türkiye-Katar ittifakı, sadece İran-Esad rejimi ile değil özellikle Mısır ve Libya gibi konularda görüldüğü üzere Suudi Arabistan-Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ittifakı ile de önemli kırılmalar yaşamıştır.

Körfez bölgesinde yeni bir denge- nin ve merkezî bir aktörün varlığına şiddetle karşı çıkan Suudi Arabistan-BAE ittifakı, sadece "Şii tehdit" olarak tanımladıkları İran'ı değil bu defa Sünni bir oluşum olmasına rağmen Müslüman Kardeşler'i desteklemekle eleştirdikleri Katar-Türkiye ittifakını da tehdit öncelikleri arasına yerleştirmişlerdir. Böylece uzun yıllar Suudi Arabistan-İran arasındaki güç mücadelesinin Şii-Sünni çekişmesi şeklinde mezhepsel yorumlayan çalışmaların temel argümanının da ne derece zayıf olduğu anlaşılmıştır. Sünni ve hatta kendisi gibi Vahhabi geleneğe sahip olan Katar'a KİK tarihinde benzeri görülmemiş şekilde abluka uygulayan Riyad öncülüğündeki geleneksel statükocu ülkeler, Türkiye'nin Libya, Katar krizi, Suriye ve Irak gibi meselelerde sert güç unsurlarını

da barındıran merkezî rolünün artmasını ve hatta Yemen, Lübnan ve Filistin sorunu gibi gelişmelerde etkisinin yoğunlaşma ihtimalini önemli risk olarak düşünmüşlerdir. Sadece Suudi Arabistan-BAE ittifakı değil Suriye-İrak meselelerinde görüldüğü üzere İran da, Türkiye'nin bölgede pekişen temel aktör olma durumundan yeterince rahatsızlık duymaktadır. Her ne kadar ideolojik anlamda Suudi Arabistan ile çekişme-rekabet içerisinde yer alsın da İran'ın bölgeye önerdiği modelin Suriye örneğinde görüldüğü üzere özü itibarıyla otokratik bir sistem olduğunu düşündüğümüzde Türkiye-Katar ittifakının reform-değişim çağrılarının Tahran yönetimi tarafından da kaygı ile izlendiği söylenebilir.

Sonuç itibarıyla pek çok köklü dönüşüm süreçlerini beraberinde getiren Arap Ayaklanmaları, bölgesel

güç dengesinde de kayda değer değişimlere yol açmıştır.

“

Gelişen bu ittifak ilişkisinde sert güç unsurları konusunda ön plana çıkan Türkiye'nin, Libya, Suriye ve Irak krizlerinde attığı adımlar bölgedeki göç sorunu, iç savaş süreci ve terör sorunu gibi konuların çözüme kavuşmasında önemli rol oynamıştır.

”

Bu çerçevede otomatik olarak ne Suudi Arabistan-BAE ittifakına ne de İran öncülüğündeki bölgesel bloka karşı konumlanan Türkiye ile Katar ittifakının geçmiş dönemde izledikleri benzer bölgesel politikalar neticesinde alternatif ittifak-blok ilişkilerini yoğunlaştırdıkları ve bölgesel yapıda dö-

nüşümü zorladıkları anlaşılmaktadır. Gelişen bu ittifak ilişkisinde sert güç unsurları konusunda ön plana çıkan Türkiye'nin, Libya, Suriye ve Irak krizlerinde attığı adımlar bölgedeki göç sorunu, iç savaş süreci ve terör sorunu gibi konuların çözüme kavuşmasında önemli rol oynamıştır. Dahası Arap Ayaklanmaları sürecinin başarılı fakat kırılğan örneklerinden Tunus ile geliştirilen ilişkiler ve bölgedeki reform-değişim taleplerine kayıtsız kalmama yönündeki tutum Türkiye'nin, söylemsel tutumundaki istikrarı da doğrulamaktadır. Tüm bu gözlemlerin ışığında bölgede üç kutuplu yapının gelişmeye başladığını doğrular şekilde Türkiye-Katar ittifakı, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki gelişmeleri İran ve Suudi Arabistan bloklarının yanı sıra bu bloklara karşıt değil alternatif olarak şekillendirmeye devam etmektedir. ■